

УДК 332.012.322

JEL Classification A 220

Горіховський М.В.¹
аспірант

кафедра менеджменту і адміністрування,
Економічний факультет
Подільський державний аграрно-технічний університет
Кам'янець-Подільський, Україна
E-mail: maksym@i.ua

ПЕРЕВАГИ І НЕДОЛІКИ МЕТОДІВ ОЦІНКИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ

Спроможність країни постачати товари на світовий ринок за умов економічного тиску з боку конкурентів є передумовою росту життєвого рівня населення.

Для нашої держави здобуття сталих глобальних конкурентних позицій в аграрній сфері має виключно важливе значення у зв'язку з необхідністю здійснювати фінансування імпорту енергоносіїв та інших стратегічних ресурсів. Для того, щоб прогнозувати свої можливості в експорті аграрної продукції, потрібно проаналізувати свої конкурентні можливості та провести оцінку конкурентоздатності підприємства.

Ключові слова: оцінка конкурентоздатності фермерських, аграрних підприємств.

Вступ. Вигідне геополітичне становище, суттєвий виробничий потенціал, наявність кваліфікованої робочої сили, потужна сировинна база в сільському господарстві визначають інвестиційну привабливість України та передумови для здобуття глобальних конкурентних переваг в аграрній сфері.

Проте, нині спостерігається збільшення обсягів імпортованих м'яса, фруктів, цукру-сирцю та інших видів продовольчих товарів. У той же час значна кількість вітчизняних сільськогосподарських виробників отримує збитки. Тому важливими науковими та практичними завданнями щодо стабілізації і подальшого розвитку сільського господарства України є формування механізмів забезпечення глобальної конкурентоспроможності аграрних підприємств.

Вплив кон'юнктури вітчизняного та міжнародного ринків на аграрний сектор економіки визначає необхідність досягнення сталих конкурентних переваг шляхом підвищення технологічної продуктивності сільськогосподарського виробництва в порівнянні з іншими країнами, реструктуризації маркетингової інфраструктури, застосування нових підходів до управлінських рішень, а також змін в аграрній політиці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання підвищення конкурентоспроможності та ефективності господарювання аграрних підприємств знайшли відображення в роботах В.Г. Андрійчука, О.Д. Гудзинського, С.І. Дем'яненка, О.Ю. Єрмакова, В.В. Зіновчука, С.М. Кваші, П.М. Макаренка, М.Й. Маліка, В.Я. Месель-Веселяка, П.Т. Саблука, М.П. Сахацького, І.Н. Топіхи, І.І. Червена, В.В. Юрчишина, В.М. Яценка та ін. Теоретичні засади формування стратегій конкуренції викладено також у працях зарубіжних учених: Г.Л. Азоева, М.Е. Портера, У.М. Ліферта, Д.М. Майєра, Т.К. Пауєлла, Й.А. Шумпетера, Р.А. Фатхутдінова та ін.

В сучасній науковій літературі неодноразово відмічалось, що данні методи оцінки конкурентоздатності продукції с-г. підприємств є процесом трудомістким, як наслідок більшість підприємств не роблять оцінки конкурентоздатності своєї продукції, якщо працюють на внутрішньому ринку, а просто понижають затрати на виробництво. Пропоновані раніше методи розрахунку показників конкурентоспроможності базуються на підсумовуванні одиничних показників та з урахуванням їх важливості.

Метою проведеного дослідження було вивчення, аналіз популярних переваг і недоліків методів оцінки конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції.

Методологія. Під час написання статті використано такі теоретичні методи наукового дослідження: аналізу та синтезу, дедукції та порівняння.

Результати. Законом України «Про особисте селянське господарство» визначено правові, організаційні, економічні та соціальні засади його ведення.

Особисте селянське господарство (далі – ОСГ) – це господарська діяльність, яка проводиться без створення юридичної особи фізичною особою індивідуально або особами, які перебувають у сімейних чи родинних відносинах і спільно проживають, з метою задоволення особистих потреб шляхом виробництва, переробки і споживання сільськогосподарської продукції, реалізації її надлишків та надання послуг з використанням майна особистого селянського господарства, у тому числі й у сфері сільського зеленого туризму [1].

Однак у теоретичному та методологічному аспектах залишаються недостатньо вивченими проблеми зміцнення конкурентних позицій аграрних підприємств та розробки ефективних маркетингових стратегій і досконалих організаційно-економічних механізмів управління конкурентоспроможністю.

Фундаментальний характер даної теоретичної наукової проблеми визначається відсутністю серед провідних економічних шкіл єдиних підходів до принципів формування системи управління конкурентоспроможністю підприємств за критерієм ефективного функціонування їх у глобальному економічному середовищі. Й. Шумпетер стверджував, що конкуренція – це суперництво старого з новим. Прибуток і доход підприємця він розглядав як результат динамічних змін в економіці внаслідок інноваційної діяльності [2].

Під інноваціями Й.Шумпетер розумів впровадження нових технологій, нових товарів, нових типів організації виробництва, які надають очевидні переваги підприємству в зниженні витрат на виробництво одиниці продукції, що випускається, і підвищенні її якості [3].

Для того, щоб раціонально управляти системою конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції, необхідно володіти об'єктивною кількістю інформації про стан виробництва з метою отримання числової оцінки конкурентоспроможності продукції і підприємства в цілому. В принципі, не існує єдиної загальноприйнятої методики оцінки рівня конкурентоспроможності.

Організації, які зазвичай розраховують рівень конкурентоспроможності, користуються різними методиками. При цьому склад показників, що піддаються аналітичній оцінці, а також методи отримання інтегральної або узагальнюючої оцінки рівня конкурентоспроможності організації істотно розрізняються, причому використовувані методи залишаються невідомими для інших суб'єктів. Тому підсумкові результати розрахунків по них, як правило, не збігаються.

Встановити достовірність результатів розрахунків, виконаних в різних організаціях конкурентної групи за допомогою різних методів розрахунку, також не представляється можливим. У такій ситуації організації-конкуренти цілком можуть приймати неправильні управлінські рішення, що часто пов'язано з настанням

незворотних негативних наслідків від їх реалізації. Результати, які отримали при експертному анкетуванні (опитуванні) застосовують для визначення середніх оцінок. Дані оцінки значущості одиничних показників конкурентоспроможності нормують, нормована оцінка значущості дорівнює одиниці.

На основі перерахованих методів закордонних і вітчизняних вчених розроблено і пропонуються до практичного використання різні методики оцінки рівня конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції (табл. 1). Кожна з них має переваги і недоліки, а також певну сферу застосування. Розробка універсальної методики пов'язана з великими труднощами. На сьогодні поки що відсутні прийняті світовою спільнотою узагальнені методики з оцінки конкурентоспроможності товарів і послуг [4].

Таблиця 1

Переваги і недоліки методів оцінки конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції

№ з/п	Ознака класифікації методів	Групування та характеристика	Позитивні риси	Недоліки
1	Номенклатура критеріїв	1.1 Прямі методи - засновані на номенклатурі критеріїв, що включають інтегральний показник якості - відношення якості / ціна. У залежності від значення цього відношення об'єкти ранжуються, привласнюючи перше місце аналогу з найкращим відношенням.	Співвідношення якості / ціна - основний критерій, який досить часто застосовується на практиці.	Суб'єктивізм
		1.2 Непрямі методи, засновані на номенклатурі, включають тільки характеристики якості.	-	У зв'язку з відсутністю номенклатури ціни застосування методу виправдано в тому випадку, коли оцінювані товари (послуги) мають близькі значення продажної ціни. Однобічний підхід.
2	Мета і стадія оцінки (використовуються для визначення ефективності підвищення конкурентоспроможності продукції)	Методи, застосовувані на стадіях виробництва, реалізації та споживання продукції (проводиться порівняння «критичних точок» на кожній стадії по аналізованій продукції з «кращим» аналогом на основі інтегрального показника)	Простота - не вимагає для оцінки попереднього спеціального збору даних.	Один з варіантів «кращий» аналог - «ідеальна» продукція не існує насправді, а отриманий в результаті збору кращих характеристик.
3		3.1 Комбіновані методи (розрахунково-матричні)	Дозволяють провести комплексну оцінку конкурентоспроможності з використанням сукупності групових критеріїв - товарних, збутових, ринкових, виробничих.	Показує градацію тільки по трьох - чотирьох групах.

Продовження табл. 1

4	Спосіб подання комплексного показника конкурентоспроможності	4.1 Подання комплексного показника конкурентоспроможності на основі використання середньозваженого арифметичного показника одиничних показників конкурентоспроможності $K = \sum_{i=1}^n WiKi,$ де K_i - одиничні показники конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції загальним числом n; W_i - показник значущості (ваги) i-го одиничного показника конкурентоспроможності	Враховується важливість одиничних показників конкурентоспроможності, що дає впевненість у тому, що комплексний показник конкурентоспроможності товару буде більш точно відображати вимірюється властивість.	Суб'єктивність визначення вагових коефіцієнтів за одиничними показниками конкурентоспроможності товару.
		4.2 Подання комплексного показника конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції на основі використання середньозваженого геометричного показника одиничних показників конкурентоспроможності $:K = n \sqrt[n]{\prod_{i=1}^n Ki}$ де K_i - одиничні показники конкурентоспроможності із загальним числом n	Більш точна оцінка комплексного показника конкурентоспроможності, ніж при методі, заснованому на визначенні середньозваженої арифметичного показника.	Не береться до уваги важливість (значущість) окремих показників).
		4.3 Визначення комплексного показника конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції на основі корисного ефекту від її споживання і ціни споживання.	Більшою мірою, ніж інші підходи, орієнтований на споживачів і враховує їхні потреби. Враховується вагомість показників якості та ціни споживання.	Складність визначення базового зразка Суб'єктивність визначення вагових коефіцієнтів за одиничними показниками конкурентоспроможності продукції.

Джерело: [4]

У відповідності з другою групою методів оцінка конкурентоспроможності сільськогосподарської організації зводиться до вибору системи показників (економічних, фінансових, інвестиційних, соціальних і т.д.), встановленню їх числових оцінок і на їх основі отриманню інтегральної або узагальнюючої оцінки. Загальноприйнято, що на конкурентоспроможність аграрного виробництва робить істотний вплив конкурентоспроможність різних видів його продукції, галузей. Специфіка виробництва в сільському господарстві і наявність самостійних підгалузей всередині сектора призводять до розмивання меж внутрішньогалузевої та міжгалузевої конкуренції в її класичному

розумінні, що дозволило ввести поняття «зовнішня конкуренція» - боротьба між підприємствами - виробниками та «внутрішня» - суперництво видів діяльності, потенційних товарів щодо всіх використовуваних в аграрному виробництві ресурсів.

Оцінку конкурентоспроможності сільськогосподарських формувань проводять за методом ринкових позицій, при якому існує два підходи визначення конкурентоспроможності: структурний і функціональний. Структурний підхід до оцінки конкурентоспроможності дозволяє визначити вплив конкурентного середовища на сільськогосподарське господарство, її позицію на заданому товарному ринку, інтенсивність конкуренції. Для цього розраховуються показники ринкової частки, темпів зростання продажів і рентабельності ринку. Другим напрямком у визначенні конкурентоспроможності служить функціональний підхід, де головну роль відіграють економічні показники діяльності господарства.

Вважається, що конкурентоспроможне виробництво засноване на поєднанні конкурентоспроможних галузей з високою організаційно-технологічною структурою, максимально і ефективно використовує ресурси, що приносить товаровиробнику прибуток, достатній для розширеного відтворення.

В якості абсолютних показників конкурентоспроможності галузі в сільськогосподарській організації виступають валовий та чистий прибуток, валовий дохід (чиста продукція), а відносними показниками - прибуток у розрахунку на одиницю використовуваних ресурсів (на 1 га, на 1 гол., На 1 люд.-год., на 1 грн. вкладеного капіталу), рівень рентабельності, частка прибутку в обсязі продажів, трудомісткість і зелемісткість. Застосовувані для оцінки конкурентоспроможності продукції і галузі показники, маючи загальний підхід до їх визначення з оцінкою економічної ефективності сільськогосподарського виробництва, відрізняються методикою розрахунку.

У сільському господарстві не вся продукція, особливо в рослинництві, набуває форму товару, частина її (корми, насіння, молодняк для власного відтворення) використовують для внутрішньогосподарського споживання. Тому конкурентоспроможність пропонують оцінювати з точки зору повного товарного виробництва, тобто всю вироблену продукцію враховувати як товар. При характеристиці аграрного виробництва в цілому всі види виробленої продукції наводяться до єдиного вимірника - умовної продукції, а рівень конкурентоспроможності оцінюється за показниками ресурсоемності (землеємності, трудомісткість і енергоємність 1 т умовної продукції), рентабельності, а також обсягу продажів у розрахунку на 1 га ріллі для 1 т умовної продукції.

Вимір результату (продукція або прибуток) виробництва з поточними виробничими витратами (ресурсами) є на думку більшості вчених-економістів, самим найкращим і практично можливим методом вимірювання рівня і динаміки конкурентоспроможності виробництва в масштабі організації. А найбільш надійними і об'єктивними узагальнюючими показниками, що характеризують рівень і динаміку конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва, можуть служити показники рентабельності, обчислені різними способами:

а) як відношення прибутку до суми активів на кінець року за залишковою вартістю - рентабельність капіталу;

б) як відношення прибутку до суми доходів від реалізації продукції - рентабельність продажів;

в) як відношення прибутку до повної собівартості продукції - рентабельність витрат.

Крім того, вважається, що конкурентоспроможність сільськогосподарської організації досягається не тільки через забезпечення рентабельності, але також

платоспроможності та фінансової стійкості.

В якості узагальнюючого показника для порівняльної оцінки конкурентоспроможності в різних господарств пропонують використовувати розмір отриманого прибутку в розрахунку на одного середньорічного працівника. Зіставлення загальної продуктивності праці аналізованого господарства з іншими господарствами в галузі дозволяє з'ясувати, яке місце воно займає за відношенням до її конкурентів в галузі. У сучасних умовах розрив у виробництві праці в 10% і більше містить в собі загрозу конкурентоздатності.

На нашу думку, показник продуктивності праці характеризує ступінь використання одного виду ресурсів - робочої сили. Розмір одержуваного прибутку в організації обумовлений не тільки окремо взятим видом ресурсу, тому розглянутий показник не може служити критерієм для оцінки конкурентоспроможності організації в цілому [4].

Розглянутим вище методикам оцінки рівня конкурентоспроможності сільськогосподарської організації притаманні наступні недоліки:

1. Досить часто поняття «конкурентоспроможність організації» ототожнюється з поняттям «конкурентоспроможність товару». Такий підхід не можна визнати науково обґрунтованим, оскільки за допомогою одного показника неможливо врахувати все різноманіття кінцевих результатів діяльності організації. Поняття «конкурентоспроможність організації» ширше поняття «конкурентоспроможність продукції» ;

2. Відсутні будь-які обґрунтовані рекомендації щодо вибору бази порівняння для аналізованих груп показників;

3. Не вдалося виявити методик, за допомогою яких стало б можливим прогнозувати на кілька років вперед рівень конкурентоспроможності організації, що має велике значення для вибору найбільш раціональної конкурентної стратегії розвитку;

4. По значному числу показників, що включаються в аналізований перелік, неможливо отримати достовірних числових оцінок по організаціям конкурентної групи;

5. Числові оцінки по ряду показників, що піддаються аналізу, не є порівняними, так як в різних організаціях-конкурентах застосовуються неоднакові способи розрахунку (наприклад, йдеться про показник прибутку), що негативно позначається на обумовленому показнику - рівні конкурентоспроможності організації;

6. Не вдалося виявити методики, що дозволяють зводити різні за природою, різноспрямовані за дією і з неоднаковими одиницями виміру, аналізовані і враховуються в розрахунках показники [4].

Оцінка конкурентоспроможності окремих видів сільськогосподарської продукції у фермерських господарствах за кордоном базується на визначенні

а) витрат виробництва : прямі пропорційно-змінні витрати; потреба в постійних виробничих факторах (основні засоби виробництва, постійні працівники);

б) результатів виробництва: сума виручки від реалізації товарної основної та побічної продукції; вихід нетоварної основної та побічної продукції, призначеної для внутрішньогосподарського виробництва для інших галузей [5].

Крім визначення відносної ефективності та конкурентоспроможності галузі всередині сільськогосподарської організації значення має й визначення абсолютної ефективності та конкурентоспроможності, пов'язані з розрахунком прибутку, тобто враховує повну собівартість продукції.

У західних європейських країнах і США критерієм зовнішньої конкурентоспроможності сільськогосподарської організації виступає частка ринку, займана даною продукцією (даною організацією), і пов'язані з нею показники. Внутрішня

конкурентоспроможність організації визначається витратами і результатами виробництва продукції. Їх рівень залежить від технології вирощування сільськогосподарської культури та утримання тварин, а в якості основного критерію конкурентоспроможності використовується маржинальний дохід. На нашу думку, підсумковим критерієм конкурентоспроможності як продукції, так і організації можна вважати частку ринку, оскільки вона тісно пов'язана з обсягами продажів і визначає одержуваний організацією рівень прибутку [4].

Висновки. Проведені дослідження дозволяють зробити висновки, що розглянуті методики та методи в статті були розроблені раніше та систематизовані для колективних господарств та кооперативів, що не показувало реальних проблем, притаманних плановій економіці. Наразі дані методи є надскладними для більшості фермерів та в певній мірі непотрібними, оскільки більшість фермерів не мають не лише економічної вищої освіти, а й вищої освіти загалом.

Методи оцінки конкурентоспроможності продукції є важкими для розуміння та аналізу фермерам та одноосібникам, які в певних сегментах аграрного комплексу займають провідні місця, тому доцільніше спростувати та вводити інші методики розрахунку конкурентоздатності. В умовах європейської інтеграції та переходу до стандартів ЄС можна розглянути такий загальний показник, як EBITDA.

На нашу думку, в подальшому необхідно переглянути методику та методологію оцінки конкурентоздатності наших фермерів та їх продукції, адже орієнтація та вихід на європейський ринок змушує адаптуватися до нових правил гри та європейських методів.

Список використаних джерел

1. Про особисті селянські господарства [Текст] : [закон України за станом на 05.04.2015 р.] / Верховна Рада України; Закон від 15.05.2003 № 742-IV // Відомості Верховної Ради. – 2003. – № 29. – С. 232–233. – Доступно також з мережі Інтернет : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/742-15> (дата звернення 30.11.2015 р.). – Назва з екрана.
2. Смит, А. Исследование о природе и причинах богатства народов [Текст] / А.Смит. – М., 1972. – 210 с.
3. Шумпетер, И. Теория экономического развития (Исследование предпринимательской прибыли, капитала, кредита, процента и цикла конъюнктуры) [Текст] / И. Шумпетер ; пер.с англ. – М. : Прогресс, 1982. – 455 с.
4. Мишулина, О.В. Методы оценки конкурентоспособности сельскохозяйственной организации [Електронний ресурс] / О. В. Мишулина, Н. С. Горелова. – Режим доступу до ресурсу : http://group-global.org/files/38/dff91354bf7231cba60814064a93/2b.doc_ (дата звернення 30.11.2015 р.). – Назва з екрана.
5. Цэддлес, Ю. Экономика сельскохозяйственных предприятий [Текст] : учебное пособие / Ю.Цэддлес, Э.Райш, А.А.Угаров. – М. : Изд-во МСХА, 1999. – 400 с.

References

1. *Pro osobysti selians'ki hospodarstva : Zakon vid 15.05.2003 № 742-IV Vidomosti Verkhovnoi Rady.* (2003, Januar) [Ukrainian Law. About personal peasant farms (Law of Ukraine as of 05.04.2015 g 15.05.2003 number 742-IV)].
2. Smith, A (1972). *Issledovanie o prirode i prichinakh bogatstva narodov* [The Wealth of Nations]. Moscow: Nauka [in Russian].
3. *Schumpeter, Joseph A (1934).* Teoryja jekonomycheskogo razvytyja (Yssledovanye predprynimatel'skoj prybyly, kapytala, kredyta, procenta y cykla konjunktury) [The Theory of Economic Development (Research Business profits, capital, credit, interest and cycle conditions)]. Development Harvard University Press [in English].
4. Tseddies, J., E. Reich, & Ugarov A. (1999). *Jekonomyka sel'skohozjajstvennyh predprijatyj* [The economy of agricultural enterprises]. Moscow: MSHA [in Russian].

5. Myshulyna, O.V.(2012). *Metody ocenky konkurentosposobnosti sel'skhozjajstvennoj organizacyy* [Methods for assessing the competitiveness of the agricultural organizations]. Retrieved from <http://group-global.org/files/38/df91354bf7231cba60814064a93/2b.doc> [in Russian]

*Дата надходження статті до редакції: 11.02.2016
1 рецензування 24.03.2016 Прийняття в друк: 20.04.2016
Received: 11.02.2016 1st Revision: 24.03.2016 Accepted: 20.04.2016*

Maxim Horihovskyy
Postgraduate

*Department of Management and Administration,
Faculty of Economics
State Agrarian and Engineering University in Podilya
Kamianets-Podilskyi, Ukraine
E-mail: makcym@i.ua*

ADVANTAGES AND DISADVANTAGES OF ASSESSING METHODS OF AGRICULTURAL PRODUCTS COMPETITIVENESS

The ability to supply goods to the world market in conditions of economic pressure from competitors is a precondition for growth in living standards.

For our State obtaining sustainable global competitive position in the agricultural sector is extremely important because of the need to carry out financing imports of energy and other strategic resources. In order to predict their ability to export agricultural products it is necessary to analyze their competitive capacity and to assess the competitiveness of enterprises.

Keywords: *evaluation of the competitiveness of farmers, agricultural enterprises.*

Максим Гориховский
аспирант

*кафедра менеджмента и администрирования
Факультет экономический
Подольский государственный аграрно-технический
университет
Каменец-Подольский, Украина
E-mail: makcym@i.ua*

ПРЕИМУЩЕСТВА И НЕДОСТАТКИ МЕТОДОВ ОЦЕНКИ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОЙ ПРОДУКЦИИ

Способность страны поставлять товары на мировой рынок в условиях экономического давления со стороны конкурентов является предпосылкой роста жизненного уровня населения. Для нашего государства получения устойчивых глобальных конкурентных позиций в аграрной сфере имеет исключительно важное значение в связи с необходимостью осуществлять финансирование импорта энергоносителей и других стратегических ресурсов. Для того, чтобы прогнозировать свои возможности в экспорте аграрной продукции, нужно проанализировать свои конкурентные возможности и провести оценку конкурентоспособности предприятия.

Ключевые слова: *оценка конкурентоспособности фермерских, аграрных предприятий*